

7. Het Laatste Avondmaal

Foto Sofie Nagel

Christus zit in het midden tussen zijn dubbelganger Jacobus de Mindere aan zijn linkerkant en Petrus aan zijn rechterkant. Johannes heeft zich tegen zijn borst aan gelegd. Met de linkerhand omklemt Christus de voet van de kelk terwijl hij met de rechterhand - boven Johannes langs - een in de kelk ingedoopt stukje brood aanreikt aan Judas. Judas houdt zijn geldbuidel met zijn linkerhand boven zijn knieën. Met de rechterhand gebaart hij: “*Ben ik het Rabbi, die u zal overleveren?*” Tegelijk met het brood zal de Satan in Judas varen waarna Christus hem maant om vlug te gaan doen wat hij te doen heeft. (Joannes XIII, 24-28). De andere apostelen hebben niet veel in de gaten en keuvelen er levendig op los.

Eigen foto JvH

Door de zijingang aan de linkerkant (heraldisch rechts) komt een dienaar binnen met een kruik op de rechterschouder en een schaal met broodjes (of forse vruchten) in zijn met de linkerhand opgehouden voorschoot. Er zijn nogal wat varianten van deze figuur te vinden in andere afbeeldingen van het Avondmaal, maar ik vond er geen die er helemaal op lijkt.

De figuur kan geïnspireerd zijn door de man die een kruik water draagt en opbotst tegen Petrus en Johannes die hem moeten volgen naar waar hij ook maar binnengaat, om daar te vragen naar de eetzaal waar Christus met de zijnen het paasmaal zal kunnen eten.

Eigen foto's JvH

De apostel achter Judas heeft een schenkan in de rechterhand. Ook deze figuur wordt vaker op die plaats aangetroffen, met een dergelijke schenkan.

Misschien zijn de boeiendste details te vinden helemaal onder in het midden en boven in het midden. In beide gevallen is de waarneming moeilijk.

1. Wie weet dat aan de voeten van Judas bij het Laatste Avondmaal vaak een hond werd afgebeeld die op een bot knaagt, of twee honden die vechten om een bot, zal het wel zien, maar het kost tijd:

Foto Sofie Nagel

Het is hier een wat leeuwachtige hond met het bot voor zijn brede kop op de tegelvloer (waar deze keer serieus werk van gemaakt is). De knagende hond staat voor de nijd, de naijver, de afgunstige aard van Judas. Al in de Middeleeuwen is die hond, of dat koppel honden symbool geworden van de ondeugd *Invidia*.

Verder eigen foto's JvH

Boven in het midden zien we één van meerdere monsterkoppen, waarvan vooral de ogen nog genoeg opvallen om ze te kunnen opsporen. De kop van het gevlerkte en gehoornde monster in het midden lijkt zilverdraden uit te spuwen. Dat zou serieus zo bedoeld kunnen zijn. We kunnen er met gemak de Satan van maken die een waterval uitbraakt om de verblindende schittering van de nimbus te doven; de Satan die in Judas gevaren is.

Rechts naast het wapen van Elisabeth van Culemborg zien we een kleinere maar duidelijk verwante monsterkop waarbij guirlandes uit de bek lijken te komen:

Op het eerste gezicht denk je dat het gewoon gaat om modieuze groteskenversieringen, maar in dit bijzondere kunstwerk kan er best werk zijn gemaakt van symboliek in de grotesken voor een beter begrip van de hoofdvoorstelling.

Het wemelt van de afbeeldingen van het Laatste Avondmaal, maar ik vond er geen waarvan ik dacht dat ze wel eens als voorbeeld gediend zou kunnen hebben voor degene(n) die het Laatste Avondmaal heeft (hebben) geborduurd op het koorkapschild.

Bruikbaar als vergelijkingsmateriaal is in elk geval het *Antependium van Middelburg - Nassau - Grimbergen* ca. 1530 **KIK objectnr. 20014717** waarin vijf maaltijden zijn afgebeeld waarbij Christus aanzat, met het Laatste Avondmaal in het midden. Ik zin op nog een aparte aflevering waarin het Hoogstraats Laatste Avondmaal wordt vergeleken met die altaar-voorhang.

Nu laat ik alleen het centrale “perk” van het antependium zien, met het Laatste Avondmaal.

De “nijdhond” met zijn bot op de tegels vóór de voeten van Judas valt meteen op. Met zijn onheilspellende linkerhand maakt Judas het gebaar van “*Ben ik het Rabbi?*”. Met zijn rechterhand houdt hij de geldbuidel achter zijn achterste op zijn zitbankje geklemd. Christus heeft de rechterhand met het stuk brood (waarschijnlijk voor Judas) in de aanslag, terwijl zijn linkerhand de kelk vasthoudt. Christus heeft een fraaie stralennimbus, met netjes genaaide stralen, anders dan de “gelegde” stekelige “egelnimbus” die Bartholomeus van de Kercckhove placht te maken.

Sint Jan fleemt, maar ligt niet aan de borst van Jezus. De apostelen gesticuleren buitengewoon fraai.

KIK clichénr. B240153

De dienaar met de kruik is naar de achtergrond gedrongen, waar hij wegwijzer was voor de naar een eetzaal zoekende Petrus en Johannes(?)

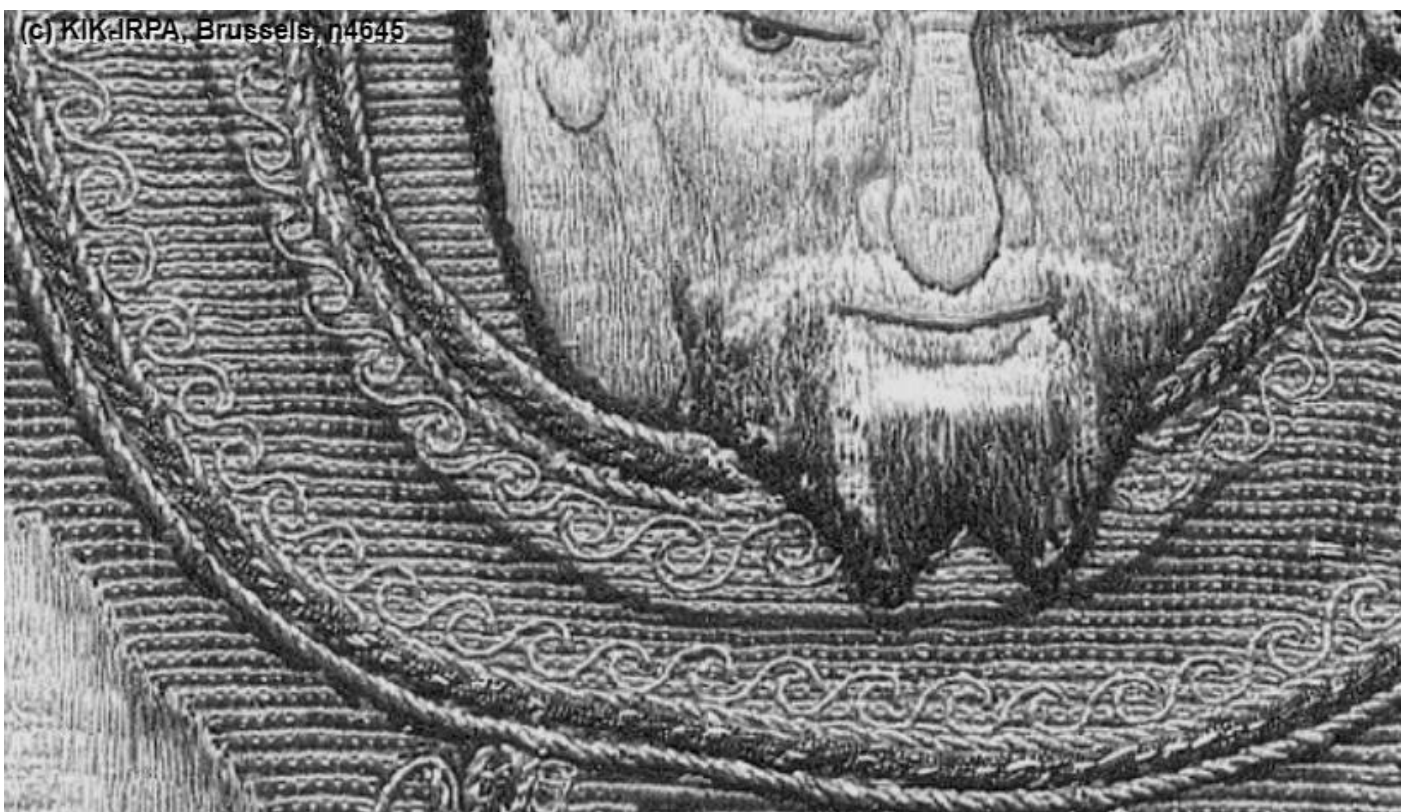
In de renaissance-arcades boven het tafereel zit in het midden een leeuwepkop met iets grotesk guirlande-achtigs hangend aan een ring in zijn bek.

De andere perken hebben in de plaats van die kop engelenkoppen of heel andere pendants.

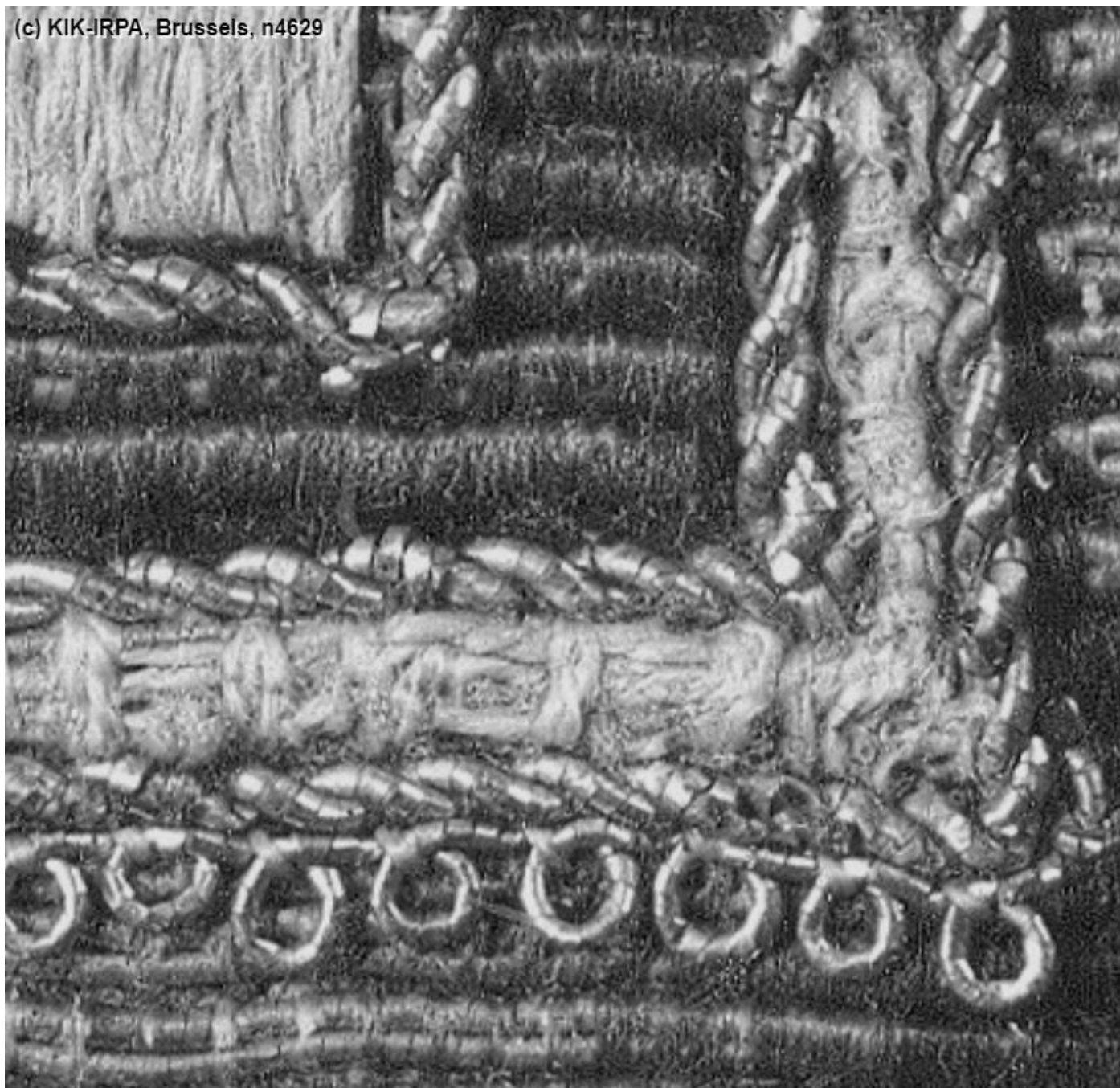
Bij de overeenkomsten met het Hoogstraats Laatste Avondmaal hoort een duidelijke voorliefde voor de “luie kringellijn” - bijvoorbeeld ook voor de zomen van gordijnen - maar er zijn met dezelfde soepele draad ook andere, minder “luie” versieringen gemaakt van zomen en boorden.

Luie en minder luie kringellijnen in het antependium

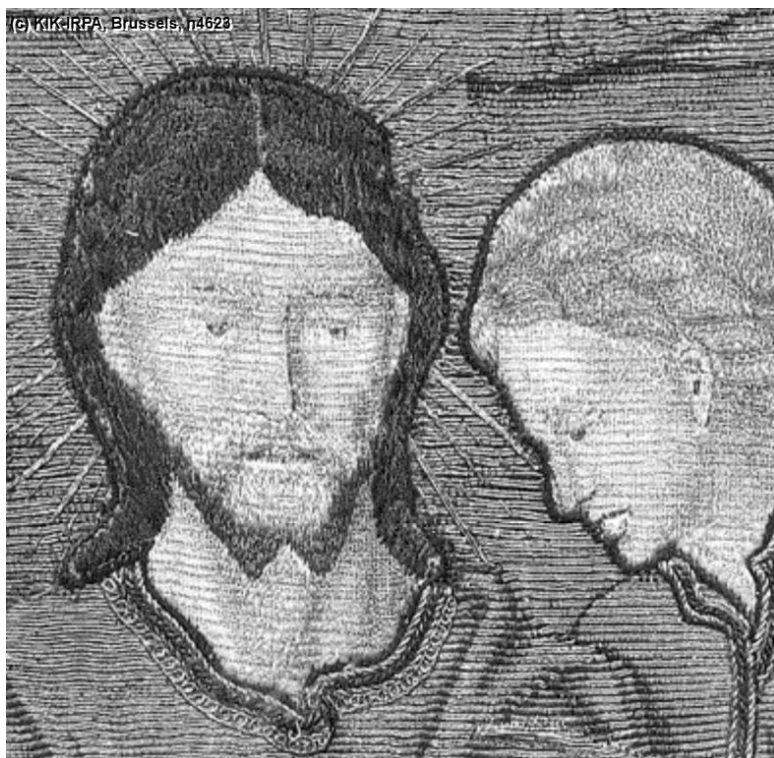

(c) KIK-IRPA, Brussels, n4629

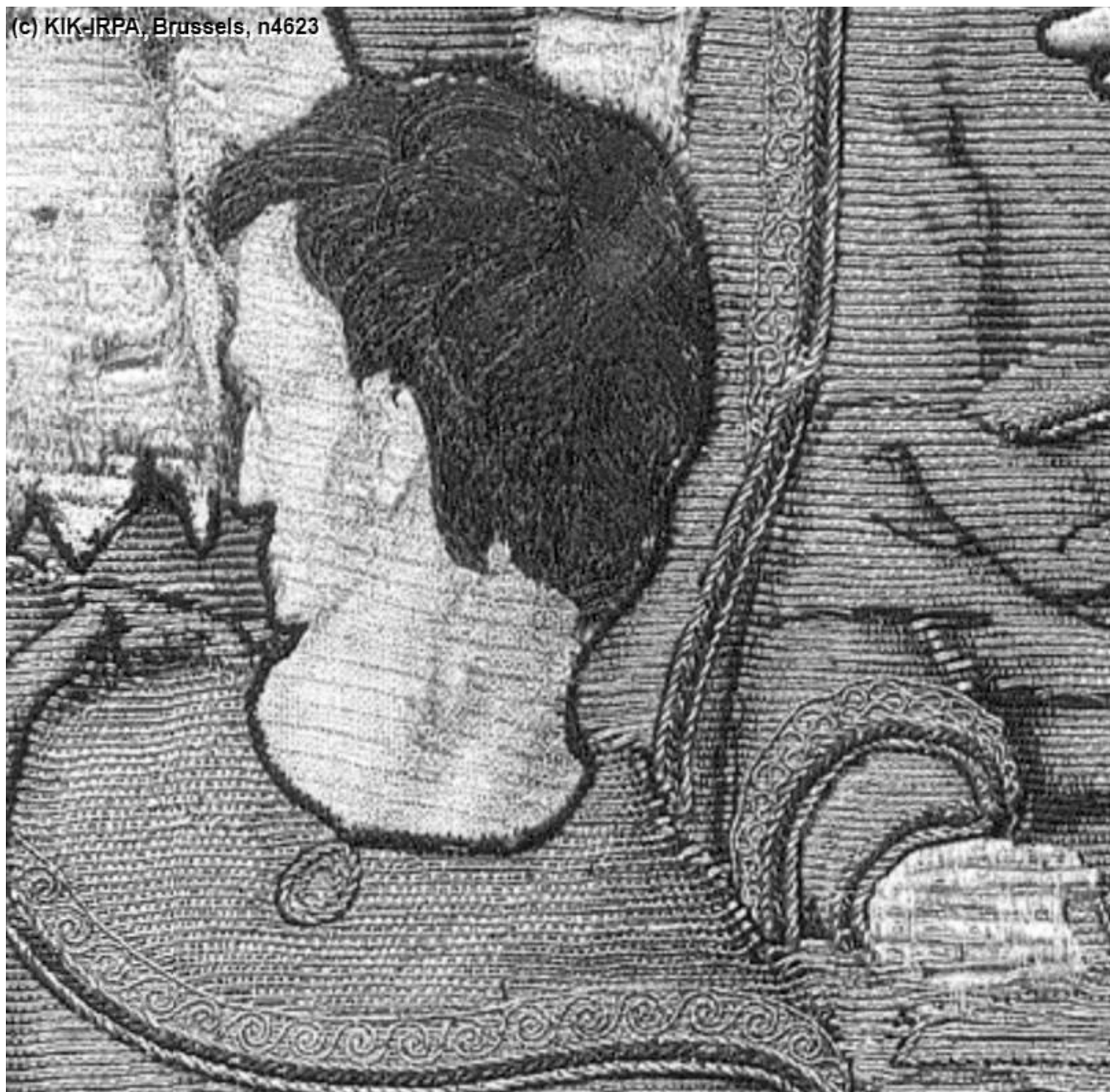

Technisch onderzoek van de soepele
gouddraden waarmee de
sierkringellijnen werden gemaakt, zou
best dienstig kunnen zijn.

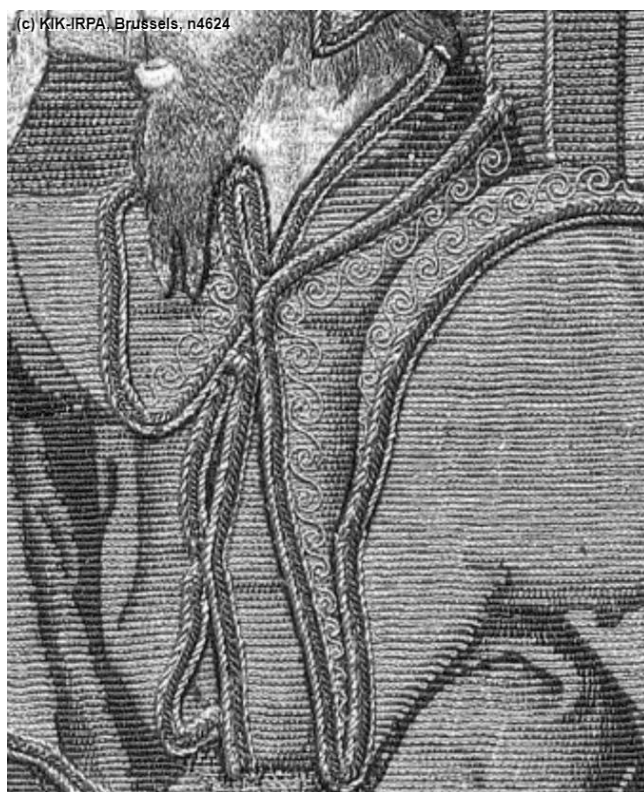
(c) KIK-IRPA, Brussels, n4629

(c) KIK-IRPA, Brussels, n4623

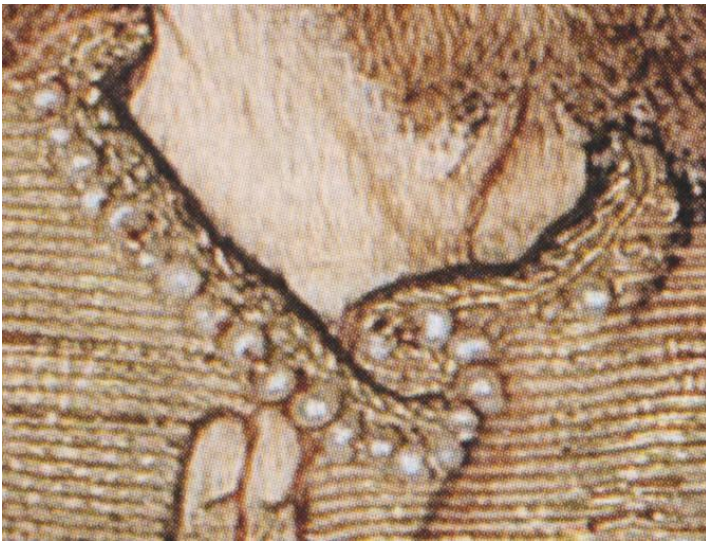
(c) KIK-IRPA, Brussels, n4624

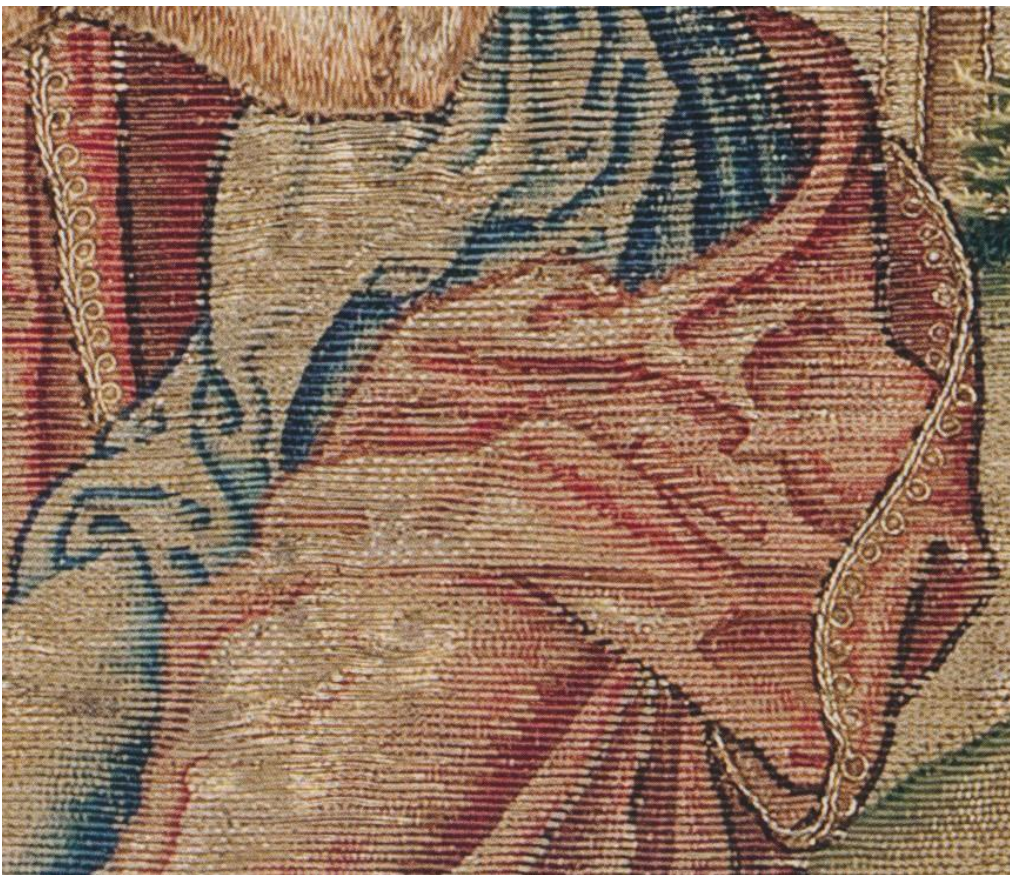
Parels!

In het antependium kan die luie kringellijn ook wel zijn benut om parels en edelsteentjes steviger te bevestigen, met de lussen als gouden kraagjes.

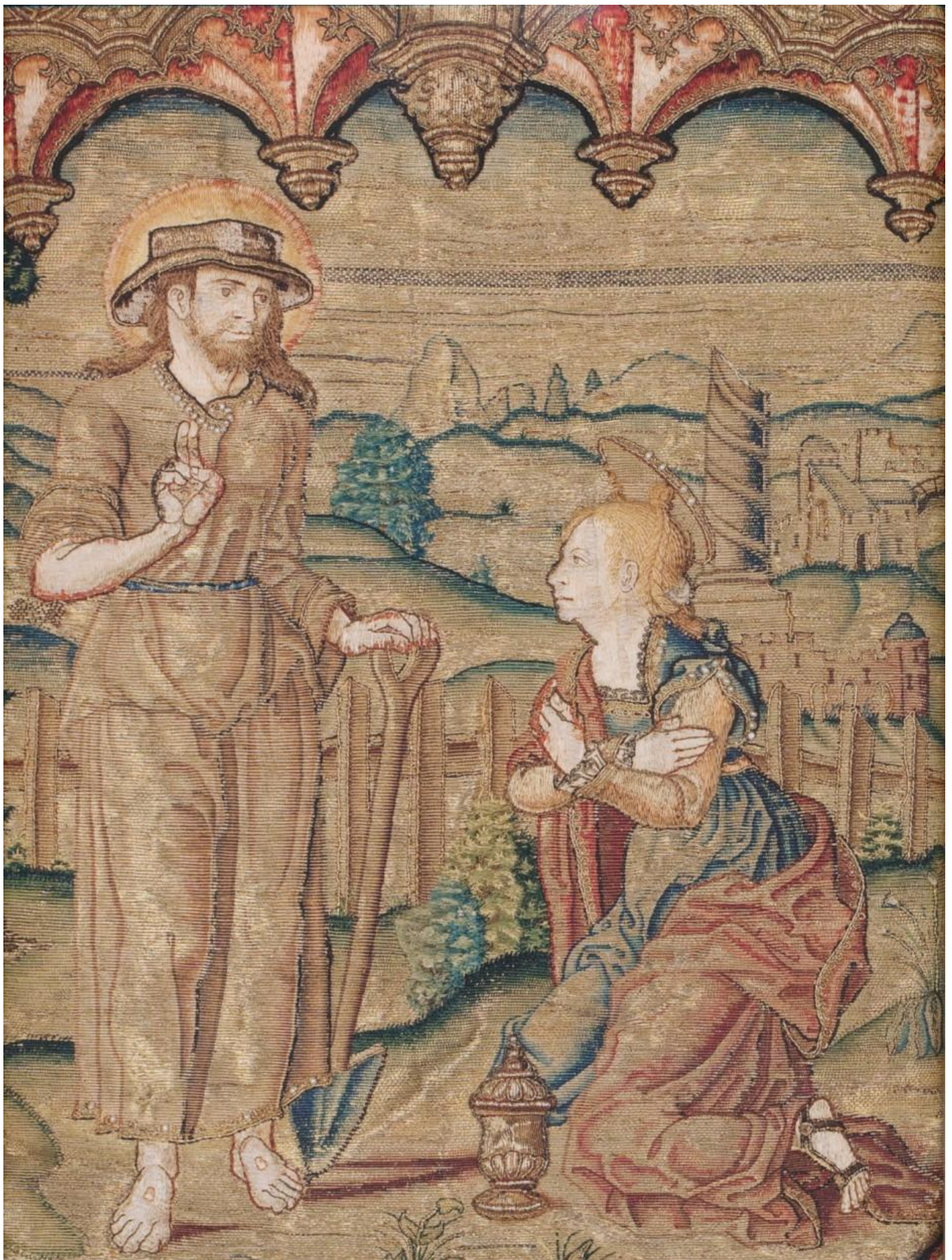
Zie bijvoorbeeld de onderstaande voorbeelden uit de Catalogus van het Utrechtse Museum Catharijneconvent, *Middeleeuwse Borduurkunst uit de Nederlanden*, (Redactie Micha

Leefflang, Kees van Schooten) WBooks Zwolle 2015, gehaald uit de afbeelding op p. 4, toegelicht door Richard de Beer op pp. 191-192.

Het gaat om een magnifieke Verschijning van de Verrezen Christus aan Maria Magdalena. Zie de volgende pagina.

De resterende parels zijn op deze afbeelding nog goed te zien

De ontwerper van het antependium schijnt Jan Gossaert te zijn geweest. Die kon er wel wat van, maar de ontwerper van het Hoogstraats Laatste Avondmaal (waarvan we helaas geen totaal ongeschonden versie meer kunnen zien) zat minsten in dezelfde categorie van toptalenten.

Zie voor het antependium bijvoorbeeld het fraai geïllustreerde restauratieverslag van V. Vereecken en J. Vynckier, *Het antependium van Middelburg-Nassau-Grimbergen, Onderzoek en conservatiebehandeling*, in Bulletin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, pp. 49-79.

Recenter is:

https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/tapestries.pdf

Jan van Hoek
29 maart 2018
IJsselstein

